

הרב יעקב דוד לובאן
רב בעדיסאן, נוא דזערוי
חבר מחלקת הכשרות של ה-OU

מצות צריכות כוונה

סתירה ברמב"ם

א"צ כוונה. אולם עדיין הדבר מוכח ממקום אחר, דכתב הרמב"ם בפ' י"א מהל' ברכות הל' ט"ו, וז"ל, נטל את הלולב מברך על נטילת לולב שכיון שהגביהו יצא ידי חובתו. אבל אם בדרך קודם שיטול מברך ליטול לולב וכו', עכ"ל. הרי להדיא דלאחר שהגביהו יצא, וע"כ היינו כמ"ד מצות א"צ כוונה.

(ובאמת יש סתירה לכך מהרמב"ם בפ"ב מהל' שגגות הל' י"א, המוציא את הלולב ביו"ט ראשון של חג שחל להיות בשבת... פטור שהרי ברשות הוציא. עכ"ל. והיינו משום דטועה בדבר מצוה פטור. ובסוכה מ"ב, אמר אביי לא שנו אלא שלא יצא בו אבל יצא בו חייב, ופריך הא מדאגבהיה נפיק ביה. אמר אביי כשהפכו, רבא אמר ... שהוציאו בכלי. וצ"ע שהרמב"ם השמיט הני אוקימתות. ומכאן דקדק התו"ט, פרק ג' דסוכה משנה י"ד, דהרמב"ם סובר מצות צריכות כוונה ולכן לא קשיא מדאגבהיה נפיק ביה. אולם הכפות תמרים שם בסוכה כתב ישוב אחר למה השמיט הרמב"ם הני שנויי. גם הכ"מ שם בהל' שגגות כתב שלשון הרמב"ם רמז להני שנויי, שכתב "המוציא כדי לצאת" דמשמע שעדיין לא יצא. וצ"ע על התו"ט שלא העיר מהרמב"ם בפרק י"א מהל' ברכות דמוכה דסובר מדאגביה נפיק ביה).

אולם לעומת זה בכ' מקומות פסק הרמב"ם מצות צריכות כוונה:

- פ"ב מהל' שופר הל' ד': המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא וכו'. עכ"ל.
- פ"ב מהל' מגילה הל' ה': הקורא את המגילה בלא כוונה לא יצא. עכ"ל.

בדין מצות צריכות כוונה יש לכאורה סתירות גדולות בשיטת הרמב"ם.

בכמה מקומות מוכח דפסק הרמב"ם מצות א"צ כוונה. ואלו הן:

- פ"ו מהל' חמץ ומצה הל' ג': אכל מצה בלא כוונה כגון שאנסוהו עכו"ם או לסטין לאכל יצא ידי חובתו, עכ"ל.
- פ"ב מהל' ק"ש הל' א': הקורא את שמע ולא כיון לבו בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל לא יצא ידי חובתו והשאר אם לא כיון לבו יצא, עכ"ל. (ומה דבפסוק ראשון בעי כוונה, כתב הלח"מ, פ"ב מהל' שופר הל' ד' בשם הרשב"א, דאפילו למ"ד מצות א"צ כוונה יש דין מיוחד בפסוק ראשון דבעי כוונה).
- פ"ז מהל' לולב הל' ו': וכשהוא נוטלם לצאת בהן מברך תחלה על נטילת לולב... ואח"כ נוטל האגודה הזאת בימינו ואתרג בשמאלו. עכ"ל. ובפשוטו, הא דמברך קודם שנוטלו, היינו משום דלאחר שנטלו כבר יצא, וכדאיתא בסוכה דף מ"ב, מדאגבהיה נפיק ביה. ותוס' שם, ד"ה אביי, כתב דמדאגבהיה נפיק ביה היינו כמ"ד דמצות א"צ כוונה. וא"כ מוכח דהרמב"ם סובר מצות א"צ כוונה.

אולם הכפות תמרים סוכה ל"ט:, תד"ה עובר בס"ד, הקשה על הטור דפסק מצות צריכות כוונה ומ"מ כתב דמהפך האתרג או יכוין שלא לצאת עד שיברך עכ"ד. ובישוב קושית הכפות תמרים אולי י"ל דחייש הטור שמא יכוין לצאת קודם שיברך, וע"כ עדיף להפך האתרג. וא"כ אין ראיה מהרמב"ם דמברך קודם שיטול הלולב משום דסובר מצות

כמה דרכים. רש"י כתב וז"ל, מהו דתימא התם אכול מצה קאמר רחמנא והא אכל ונהנה מאכילתו הלכך לאו מתעסק הוא שהרי אף לענין חיוב חטאת אמרינן המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה. עכ"ל. וכן כתב הר"ן הנ"ל בביאור שיטת הרמב"ם. וצ"ע מה דמדמי רש"י והר"ן האוכל מצה בלא כוונה להא דמתעסק בחלבים ועריות שחייב שכן נהנה, כי מה דמתעסק בחלבים ועריות חייב כשנהנה היינו משום דמתעסק פטור מחמת חיסרון כוונה, ולזה אהני שכן נהנה לשוויה כמעשה בכוונה משום דניחא ליה לאינשי למעבד מידי דנהנה מיניה. אבל כפאו ואכל מצה הרי יש כאן ב' חסרוני כוונה, חדא דלא נתכוין לאכל מצה כלל, שהרי כפאוהו, ושנית דלא כיון לשם מצוה. ובשלמא לענין חסרון כוונת אכילה מהני סברת שכן נהנה לשוויה כאילו אכל בכוונה, אבל בנוגע לחיסרון כוונה לשם מצוה מאי מהני שכן נהנה, הרי כוונת אכילה אינה שייכת למצוה, וגם אם יאכל שלא לשם מצוה יהנה באכילתו. וא"א לאמר דניחא ליה לצאת המצוה משום דנהנה, כיון שאין ההנאה תלויה בקיום המצוה. ולמ"ד מצות צריכות כוונה, אף אם אכל מצה בכוונה לא יצא אם לא כיון לשם מצוה, ומאי אהני שכן נהנה לענין כוונת מצוה. ומצאתי בשו"ת שבט הלוי, ח"ד ס' ט' אות ח'-ט' שעמד בזה, ע"ש מש"כ שם.

והמ"מ בהל' שופר ביאר יסוד החילוק שבין מצה לשופר באופן אחר, דבמצה עביד מעשה, ולכן לא בעי כוונה, אבל שופר דאין בו מעשה, כי אם שמיעה, בעי כוונה (וע"ש בלח"מ שכתב דע"כ לפי המ"מ היינו החילוק האמור בהו"א של הגמרא), וכך כתב בתשובות ר' אברהם בן הרמב"ם, סימן כ"ז.

הרי לפי הר"ן, הרמב"ם בעצם פסק מצות צריכות כוונה, ורק כשנהנה א"צ כוונה, אבל למ"מ ור' אברהם בן הרמב"ם מצות א"צ כוונה, ורק כשאין מעשה בעי כוונה.

ובין לר"ן ובין למ"מ אתי שפיר הא דפסק הרמב"ם במגילה דבעי כוונה, שהרי אין בו הנאה, וגם אין בו מעשה, אבל קשה טובא מק"ש דלא בעי כוונה, אף שגם ק"ש אין בו

הרי קמן דבמצה, ק"ש ולולב פסק הרמב"ם דמצות א"צ כוונה, ואילו בשופר ומגילה הורה דמצות צריכות כוונה. וא"כ דברי הרמב"ם סותרים זה לזה.

עוד יש להוסיף תמיה בשיטת הרמב"ם שמחלק בין מצה דבעי כוונה לשופר דלא בעי כוונה, והלא הש"ס משוה אותם, בר"ה כ"ח. שלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא... אמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא. פשיטא היינו הך, מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל אבל הכא זכרון תרועה כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא, קמ"ל. ע"כ. הרי דסד"א לחלק בין מצה לשופר, וכנראה דהרמב"ם פסק כהאי חילוקא. אלא דצ"ע, הרי נדחית חילוק זה במסקנא ואיך פסק הרמב"ם כהו"א.

ובחידושי הר"ן שם איתא, וז"ל, וכן פסק רמב"ם ז"ל בפ"ב מהל' שופר דצריך שיתכוין משמיע הוציא ושומע לצאת הא לאו הכי לא יצא. אלא דברק ו' מהל' מצה פסק דכפאוהו ואכל מצה יצא. ולא פליגי ידידיה אדידיה דס"ל דבתקיעת שופר כיון דחזינן דר' זירא אמר ליה לשמעיה איכוין ותוקע לי נקיטיה דצריך כוונה אבל בכפאוהו ואכל מצה כיון דלא חזינן בגמרא מאן דפליג עלה בהדיא לא דחי לה דאע"ג דבתקיעת שופר לא יצא הכא יצא שכן נהנה כדאמרינן בעלמא המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה. ובגמ' נמי עבדינן צריכותא ממצה לשופר, הלכך אע"ג דשופר מדחיי דקימ"ל דצריך כוונה, בכפאוהו ואכל מצה נקטינן דיצא. עכ"ל.

והפרי"ח ס' תע"ח ס"ק ד' הקשה על הר"ן איך פסק הרמב"ם כהו"א שמחלק בין שופר למצוה, הלא למסקנא רבא משוה שופר ומצוה, וליכא מאן דפליג עליה, ואם תפס הרמב"ם כאבוה דשמואל במצוה דמצות א"צ כוונה ראוי לפסוק הכי אף בשופר, ואם פסק כר"ז דבשופר צריך כוונה א"כ אף במצוה נימא הכי.

החילוק בין מצה לשופר

והנה בעצם יסוד החילוק שבין מצה לשופר לפי ההו"א, וכן הוא לרמב"ם לדינא, יש בזה

דקשה בשיטת רש"י והר"ן לדמות שכן נהנה בחלבים ועריות לנהנה באכילת מצה.

תוקע למצוה ותוקע לשייר

ולולי הני קדמאי היה נראה לי לפרש ההו"א דהגמרא לחלק בין מצה לשופר באופן אחר, ובזה יתישב שיטת הרמב"ם, כי בתקיעת שופר מצותה לתקע תקיעה, שברים, תרועה, ונראה דרק בתקיעה דמצוה חל שם תקיעה שברים תרועה, אבל תקיעה שאינו של מצוה, אפילו אם יתקע קולות השוות לתש"ר, לא מקרי אלא תוקע לשייר, כי תקיעה שברים תרועה הם מושגים במסגרת ההלכה, והחפצא דתשר"ת הוא רק בדיני תורה. ולכן אם לא תקע תקיעה דמצוה, לא מיקרי אלא תוקע לשייר, ולא נתפס שם תקיעה שברים תרועה. על דרך משל, אם יתקע תשר"ת בחנוכה, לא מקרי אלא תוקע לשייר.

ובזה סד"א לחלק בין מצה לשופר, כי במצה המצוה הוא אכילה, ובין אם כיון למצוה או לא כיון למצוה מקרי אכילה. אבל בשופר, רק חל שם תקיעה שברים תרועה ע"י שמקרי תקיעה דמצוה. ועל כן סד"א דבמצה, מצות א"צ כוונה, כי לא בעינן כוונה לשוויה לאכילת מצה, וכל דאכל סגי. אבל בשופר י"ל דבעינן כוונה, כי בלי כוונה מקרי תוקע לשייר ולא חל שם תקיעה שברים תרועה.

וחילוק זה מדויק בלשון הגמרא "מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל", דהיינו דאף בלי כוונה לשם מצוה מקרי אכילה. "אבל הכא זכרון תרועה כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא", כלאמר דבלי כוונה מקרי תוקע לשייר, ולא מקרי מעשה תקיעה דשופר, ודמי למתעסק, שלא מקרי שתקע תקיעה דמצוה.

ומעיין חילוק זה בין מצה לשופר, יש לפרש לשון הגמרא בפסחים קי"ד: אמר ר"ל זאת אומרת מצות צריכות כוונה כיון דלא בעידן חיובא דמרור הוא דאכיל ליה בבפ"א הוא דאכל ליה וכו'. ע"כ. וצ"ע למה נקט האי לשינא "בבפ"א הוא דאכל ליה", לימא "בלא כוונה הוא דאכיל ליה".

הנאה ואין בו מעשה, וכן הקשה הלח"מ פ"ב מהל' שופר הל' ד' על המ"מ. ובאמת צ"ע טובא, מ"ש דבשופר ומגילה פסק הרמב"ם דבעי כוונה ואילו בק"ש פסק דא"צ כוונה. וע"ע בשו"ת בית הלוי ה"ג ס' נ"א מ"ש בזה.

ובשו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם יישוב דבר זה וכתב דקריאת שמע חשיבא מעשה, ולכן לא בעי כוונה, ושופר לא מקרי מעשה משום דיוצא בשמיעה לבד. ומגילה דמי לשמיעת שופר, כי לא אמרו שבעינן כוונה במגילה אלא בשומע מאחר, אבל הקורא מגילה עצמו לא בעי כוונה. עכ"ד. וצע"ג שהרי הרמב"ם כתב להדיא בפרק ב' מהל' מגילה ה"ה, "הקורא את המגילה בלא כוונה לא יצא". הרי אף הקורא בעי כוונה. וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, מ"ש מגילה מק"ש.

ולשיטת הר"ן דשליכא הנאה מצות צריכות כוונה, קשה מלולב דהוכחנו לעיל ששיטת הרמב"ם דלא בעי כוונה. וע"כ צ"ל דסובר הר"ן כתוי"ט, דבלולב סובר הרמב"ם דבעי כוונה, אבל כבר כתבנו לעיל מה שקשה ע"ז.

המורם מהנ"ל הוא דבמצה לולב ושופר פסק הרמב"ם דא"צ כוונה, ואילו בשופר ומגילה צריכות כוונה. והר"ן כתב שדעת הרמב"ם הוא דכשיש הנאה א"צ כוונה וכשאין הנאה בעי כוונה. והמ"מ כתב דכשיש מעשה לא בעי כוונה וכשאין מעשה בעי כוונה. ולפ"ז מובן החילוק בין מצה לשופר. אלא דקשה תרתי. חדא, איך פסק הרמב"ם כהו"א דהש"ס שמחלק בין מצה לשופר, ולא פסק כרבא דהשוה אותם. ושנית מ"ש שופר ומגילה דבעי כוונה ואילו ק"ש לא בעי כוונה.

ובכדי לישוב שיטת הרמב"ם נראה לפרש ההו"א בר"ה כ"ח. לחלק בין מצה לשופר באופן אחר. כי באמת בין לשיטת רש"י והר"ן שמצה שאני משום שנהנה, ובין למ"מ דשופר שאני משום דאין בו מעשה, צ"ע דעיקר חסר מן הספר בלשון הגמרא, "מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל אבל הכא זכרון תרועה כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא", ואין זכר בגמרא דמצה נהנה באכילתו, או דשופר אין בו מעשה. גם לעיל כתבנו מה

והנה הרמב"ם לא הביא האיסור לאמר דברים שבכתב בע"פ בהל' ת"ת, אלא בהל' תפלה בהתעסקו בדיני קריאת התורה כתב, וז"ל בפ"ב הל' ח', והוא שלא יקרא על פה שאסור לקרוא שלא מן הכתב אפילו תיבה אחת. עכ"ל. וכתב הכ"מ דהיינו דינא דדברים שבכתב א"א רשאי לאמרן בע"פ. ומדלא הזכיר הרמב"ם איסור זה בהל' ת"ת, ורק כתבו בהל' תפלה לענין דיני קריאת התורה, נראה שסובר דרק נאסר לאמר דברים שבכתב בע"פ בעת קריאת התורה, ובזה סרה הקושיא איך רשאי לאמר דברים שבכתב בע"פ בעת התפלה. אולם צ"ע מאי שנא דרק נאסר לאמר דברים שבכתב בע"פ בעת קריאת התורה.

והנראה לאמר, דהנה יש לעיין בהא דיוצא קריאת מגילה ע"י אחר, והלא קראה ע"פ לא יצא ובעינן קריאה מתוך הכתב, ושומע כעונה לכאורה לא מהני רק לענין עצם הקריאה, אבל לענין דלהוי מתוך הכתב, ע"ז לא שייך שומע כעונה.

אבל הנראה פשוט דהקורא מתוך הספר, נתפס הספר במעשה קריאה, ומקרי קריאת הספר, והדבור מתיחס לשומע באותו האופן שהוא אצל הקורא, וכיון שאצל הקורא היא פעולה של קריאת הספר, כן מתיחס לשומע. וכן מוכח מהא דמהני שומע כעונה לענין קידוש, ואיך מועיל, הלא בעינן קידוש על היין, ועל היין אין דינא דשומע כעונה. אבל טעם הדבר הוא דהמקדש על היין נתפס היין במעשה קידוש ומקרי קידוש על היין, וכן הוא הדין נמי בקורא מתוך הספר נתפס הספר בעצם הקריאה ומקרי קריאת הספר, ולכן שפיר מהני שומע כעונה בקריאת התורה.

אמנם נראה פשוט דהא דיין נתפס במעשה קידוש, והמגילה נתפס במעשה קריאה, זה דווקא משום דיש חיוב לעשות המצוה עם החפצא, כי יש מצוה לקדש על היין ולקרא מתוך המגילה. אבל על דרך משל, אם אחד יאמר ברהמ"ז ויאחז תפוח בידו לא חל ביה דין ברהמ"ז על התפוח, כי היחס שבין המעשה והחפצא מתהווה דווקא ע"ז שיש חיוב מצוה לעשות המעשה ביחד עם החפץ.

ונראה דבא ר"ל לאמר דאף אם בעלמא מצות א"צ כוונה, במרור בעי כוונה, כי בלי כוונה דמצוה לא מקרי אכילת מרור אלא אכילת פרי אדמה. כי חלות שם מרור הוא גדר בהלכה, ורק בנוגע לפסח יש שם מרור על אלו ירקות שיוצאים בהם המצוה, אבל בשאר ימות השנה לא מקרי מרור אלא פרי האדמה. וע"כ לא חל שם מרור אא"כ כיון לצאת המצוה, דכוונה זו משווי ליה למרור. אבל בלא כיון מקרי פרי אדמה. (ובמצוה א"א לאמר סברא זו דלא מקרי מצוה אם לא כיון למצוה, שהרי ע"כ נאפה המצה לשמה וע"י כך מקרי מצוה אפילו לא כיון לשם מצוה בשעת אכילה. אבל במרור דליכא עשייה, לא מקרי מרור אא"כ כיון לשם מצוה.)

ולפ"ז יש לישב קושיית הטורי אבן, ר"ה כ"ט. ד"ה איכוון, דלענין מרור דעת ר"ל בפסחים קי"ד: דמצוה צריכות כוונה, ואילו לענין קרבן פסח סובר בניזיר כ"ג. מצוה א"צ כוונה, אך לנ"ל י"ל דרק במרור סובר ר"ל שצריכות כוונה משום דבעינן כוונה לשוויה מרור וכו"ל, משא"כ בק"פ שכבר הוקדש לקרבן לא בעינן כוונה.

ונראה דהיינו יסוד החילוק בשיטת הרמב"ם בין הנושאים. במצוה קריאת שמע ולולב פסק דמצוה א"צ כוונה משום דלא בעינן כוונה לשוויה מעשה מצוה. כי אפילו לא כיון למצוה מקרי קריאה, נטילה ואכילה, משא"כ בשופר ומגילה, בעי כוונה משום דבלי כוונה לא מקרי מעשה מצוה. ובשופר ה"ט כמ"ש לעיל דשם תקיעה שברים תרועה נתפס רק על תקיעה דמצוה. אבל במגילה לכאורה לא אתי שפיר דברינן, שהרי המצוה הוא הקריאה, ודומה לקריאת שמע, שאף בלי כוונה לשם מצוה מקרי קריאה, ומ"ט בעי כוונה.

כוונה במגילה

אך יובן ע"פ מה שיש להקדים, כי בראשונים נתקשו איך שרי לאמר דברים שבכתב בשעת תפילה, כגון קרבנות, פסוקי דזמרה, שירת הים, שמע וברכת כהנים, והלא דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בע"פ.

מצוה, דבלי כוונה לא מקרי מעשה מצוה, ובעיני כוונה לשוויה למעשה מצוה, או דלמא הוא דין בקיום המצוה, דבלי כוונה לא מתקיים המצוה.

וכבר דנו בחקירה זו גדולי הראשי ישיבה ז"ל. בחידושי ר' שלמה, לר' שלמה היימן זצ"ל (בענין מצות צריכות כוונה) איתא, וז"ל, דהנה למ"ד מצות צריכות כוונה פשוט וברור שהכוונה הוא דין בגוף המצוה, ובלי כוונה כגון התוקע לשיר לא נחשב כלל מעשה המצוה וכו'. עכ"ל. אולם הברכת שמואל לר' ברוך בער זצ"ל, גיטין סימן י', כתב להיפך, וז"ל, אבל דין כוונה גבי עשיית המצוה אינו דין עשייה דנאמר דע"ז שמכוין נעשה האכילה אכילת מצה, דזה ודאי אינו, דאינו דין עשייה אלא עוד דין דהוי במצוה שבל"ז אינו יוצא. עכ"ל.

ובהאי יסוד, דכוונה למ"ד מצות צריכות כוונה הוא דין במעשה מצוה, יישב ר' שלמה קושית הטורי אבן ר"ה כ"ח, דהקשה שם לסוברים דאפילו למ"ד מצות א"צ כוונה, מ"מ אם כיון שלא לצאת לכו"ע לא יצא, דא"כ קשה מעירובין צ"ה: דמבואר שם דלמ"ד מצות צריכות כוונה אפשר ללבש ב' זוגי תפילין בשבת ולא עבר משום כל תוסף אם לא כיון לצאת דכיון דלא יצא ליכא כל תוסף. אבל למ"ד מצות א"צ כוונה א"א למיעבד הכי, כי עובר משום כל תוסף. והקשה הטורי אבן דגם למ"ד מצות א"צ כוונה יש עצה לכוון שלא לצאת ובזה ליכא כל תוסף. והטורי אבן הוכיח מקושיא זו דלא כהנהו ראשונים דמהני כוונה להיפך. ור' שלמה ישב הנהו ראשונים דלמ"ד מצות צריכות כוונה, אם לא כיון לצאת ליכא כל תוסף משום דלא חשיב מעשה מצוה, אבל למ"ד מצות א"צ כוונה מקרי מעשה מצוה אף בלי כוונה, ומה דמהני כוונה להיפך הוא רק דין בקיום מצוה דלא נפיק בע"כ ובל תוסף תלוי במעשה מצוה ולא בקיום מצוה, וע"כ למ"ד מצות א"צ כוונה עובר כל תוסף אף אם כיון שלא לצאת. וכעין זה כתב ר' אלחנן בקובץ שיעורים ח"ב ס' ל"ג ס"ק ב'. ולכאורה ישובו של ר' שלמה לקושית הטורי אבן סיוע

אשר מה"ט סובר הרמב"ם דאסור לאמר דברים שבכתב בע"פ בשעת קריאת התורה דווקא, כי עיקר האיסור הוא לשנות צורת תורה שבכתב ולשוויה תורה שבעל פה, ורק בעת קריאת התורה מקרי תורה שבכתב כיון דהספר נתפס בקריאה. אבל שלא בעת קריאת התורה לעולם מקרי דברים שבעל פה, ואפילו אם יקרא מתוך הספר מקרי דברים שבע"פ, כי אין הספר נתפס בקריאתו, ונהי שמסתכל בספר וקורא, מ"מ אין זה הפצא של קריאת הספר, ורק בשעת קריאת התורה מקרי קריאת הספר, ולכן אסור לקרוא בע"פ, דבזה משנה תורה שבכתב לתורה שבע"פ.

ומעתה יובן היטב דקריאת מגילה שוה לשופר לענין מצות צריכות כוונה לדעת הרמב"ם, לפי שבקריאת מגילה בעיני קריאה מתוך הספר, ולא מקרי קריאת הספר אא"כ הוי מעשה מצוה, ואל"כ מסתכל וקורא, אבל אין הספר נתפס במעשה קריאה. לכן בעיני כוונה לשוויה למעשה קריאת הספר. ודמי לשופר דבעיני כוונה לשוויה מעשה תקיעת דתשר"ת.

ובזה חלוק קריאת שמע דלא בעי כוונה מקריאת מגילה דבעי כוונה, דק"ש לא בעיני קריאה מתוך הספר, ולכן מקרי קריאה אף בלי כוונה. משא"כ במגילה לא מקרי קריאת המגילה אא"כ כיון לשם מצוה.

ואכתי צ"ע בשיטת הרמב"ם מה שהקשה הפר"ח, איך פסק כהו"א לחלק בין מצה לשופר, והלא רבא דחה חילוק זה והשוה אותם, ולית מאן דפליג עליה.

והנראה לאמר, כי לפי דרכינו צ"ע מ"ט לית ליה לרבא האי חילוקא דההו"א בין אכילת מצה לתקיעת שופר, והלא חילוקא הנ"ל (דלא מקרי תקיעת שופר אלא תוקע לשיר אם לא כיון לשם מצוה, משא"כ באכילת מצה בכל אופן מקרי אכילה) הוא לכאורה סברא נכונה.

האם כוונה הוא דין במעשה מצוה או קיום מצוה

ונ"ל, דהנה בהאי דינא דמצות צריכות כוונה יש להסתפק האם כוונה הוא דין במעשה

וא"כ י"ל דבהאי נקודה, אם מצות צריכות כוונה הוא דין במעשה מצוה או בקיום מצוה, תלוי ההו"א והמסקנא בגמרא הנ"ל. דפריך פשיטא ומשני דסד"א לחלק בין מצה לשופר, דהיינו אם נימא דמצות צריכות כוונה הוא דין במעשה, אז שפיר מחולק מצה ושופר, וכנ"ל, לזה קמ"ל רבא דמצות כוונה הוא דין בקיום מצוה, וע"כ אין חילוק בין מצה לשופר.

כוונה להוציא בשופר

ובעצם האי חקירה אם מצות צריכות כוונה הוא דין במעשה מצוה או בקיום מצוה, יש להביא ראיה מהא דר"ה כ"ח: אמר ליה ר' זירא לשמעיה איכון ותקע לי אלמא קסבר משמיע בעי כוונה. ע"כ. וכן פסק הרמב"ם בפרק ב' מהל' שופר הל' ד', דלא יצא מצות שופר עד שיתכוין שומע ומשמיע. והנה יש בזה תמיה גדולה, כי כתב הרמב"ם בפ"א מהל' שופר הל' א', מצות עשה של תורה לשמוע תרועת שופר בר"ה שנאמר יום תרועה יהיה לכם. עכ"ל. מבואר מלשון הרמב"ם דמצות שופר הוא שמיעת השופר, ולא תקיעת השופר. והקשה בספר יום תרועה, ר"ה כ"ט. ד"ה חש"ו, דא"כ אמאי לא יצא בתקיעות חש"ו. ותירץ דיש ב' חלקים למצוה, תקיעה ושמיעה, ולחלק התקיעה יוצא בשליחות, ולכן לא נפיק מחש"ו. שוב הקשה דאיך יתכן שליחות על חלק התקיעה הלא הוי מצוה שבגופו, ותירץ דילפינן מקרא דיום תרועה יהיה לכם דמשמע שכל ישראל יוצאין בתקיעה אחת, וא"כ גלי קרא דלענין חלק התקיעה מהני שליחות. ומיהו הקשה ע"ז ממ"ש הרמב"ם בפ"א מהל' שופר הל' ג' דשופר הגזול שתקע בו יצא שאין המצוה אלא בשמיעת קול, משמע דתקיעה לחוד הוא המצוה. ועוד הקשה מלשון הרמב"ם בתשובות פאר הדור, ס' נ"א, וז"ל הרמב"ם, כי המצוה המיוחדת אינה התקיעה אלא בשמיעה שגי דאם היתה המצוה התקיעה היה צריך כל אחד ואחד לתקוע לעצמו כמו שחייב כל אדם בלולב ובסוכה וכו'. עכ"ל. וא"כ מוכח דסובר הרמב"ם דאין מצוה בתקיעה כלל, דאל"כ הוי מצוה שבגופו ולא שייך שליחות ע"ז. ושוב

לשיטתו דלמ"ד מצות צ"כ, כוונה הוא דין בגוף המעשה מצוה.

אך יש להעיר על מה שכתב ר' שלמה, כי לכאורה הא דמהני כוונה לשוויה מעשה מצוה לא יתכן אלא בזמן שיש חיוב מצוה, אבל שלא בשעת קיום מצוה לא שייך שיואיל כוונה לשוויה מעשה מצוה. וכי הנוטל לולב בפורים לשם מצוה מקרי מעשה מצוה? ואם לא עובר על כל תאחר אלא כשהוי מעשה מצוה, א"כ לא ראוי לעבר שלא בזמן המצוה, וכגון המניח תפילין בשבת. וצ"ע.

אולם נראה דמיושב קושית הטורי אבן על דרך ר' שלמה בשנוי קצת, ואתי שפיר אפילו אם נימא דכוונה אינו דין בגוף המעשה מצוה. והיינו כי כל תוסף שייך רק כשעשה מצוה שלמה, אשר ע"כ למ"ד מצות צריכות כוונה, כל שלא כיון חסר מתנאי קיום המצוה ולא מקרי מצוה שלמה. ואף אם נימא דכוונה הוא דין בקיום מצוה, מ"מ סוף כל סוף א"א לקיים המצוה בלי כוונה. ולכן אינו עובר כל תוסף. אבל למ"ד מצות א"צ כוונה, בלי כוונה מקרי מצוה שלמה. ואף אם כיון שלא לצאת, אין כאן שום גריעותא בשלימות המצוה, אלא דינא הוא דאין אדם יוצא בע"כ ושפיר עבר בכל תוסף. וכן נראה כוונת הקובץ שיעורים הנ"ל. ולפי"ז אין ראיה מקושית הטורי אבן להאי חקירה אם מצות צ"כ הוא דין במעשה מצוה או בקיום מצוה.

ונראה דמ"ש לעיל לפרש ההו"א לחלק בין מצה לשופר, דבמצה מקרי מעשה מצוה גם בלי כוונה, משא"כ בשופר בלי כוונה מקרי תקיעה לשיר ולא תקיעה דמצוה, זה יתכן רק אם נימא דבלי כוונה חסר בשם מעשה מצוה, אי לזאת אפשר לחלק בין מצה לשופר, דבמצה מקרי מעשה מצוה גם בלי כוונה, משא"כ בשופר רק מקרי תקיעה דמצוה ע"י כוונה. אבל אם נימא דלמ"ד מצות צריכות כוונה, כוונה הוא רק תנאי בקיום המצוה, אבל המעשה מקרי מעשה מצוה ממילא גם בלי כוונה מיוחדת, א"כ אין מקום לחלק בין מצה לשופר, כי בקיום מצוה אין שום נפ"מ בין מצה לשופר.

שהרי כל אחד שומע לעצמו. ואף אם אצל התוקע מקרי תקיעה דמצוה, אין זה סגי לקבוע אצל השומע דלהוי תקיעה דמצוה. והשומע כשהוא לעצמו ג"כ א"א לו לקבוע דהוי תקיעה דמצוה, כיון שאין השומע בעל המעשה וכנ"ל. ואי לזאת בעינן שהתוקע יכוין להוציא השומע, וע"י כך מקרי השומע ג"כ תוקע, כי שלוחו של אדם כמותו. וכיון דהשומע הוי כתוקע, שוב מהני כוונתו לשוויה תקיעה דמצוה.

ולפ"ז ל"ק איך מהני כוונה להוציא, והלא הוי מצוה שבגופו. כי אילו היה המצוה לתקוע שופר, אז היה קשה איך מהני כוונה להוציא, והלא שליחות לא מהני למצוה שבגופו. אבל כיון דבשופר עצם המצוה הוא שמיעת קול שופר, ורק בעינן שליחות כדי שיחשב השומע כתוקע, כי אחרת אין השומע יכול לקבוע שהקול הוא תקיעה דמצוה, והשליחות הוא רק כדי שיוכשר הקול ויחול עליה שם תקיעה דמצוה, ליכא בזה חיסרון דשליחות במצוה שבגופו, כיון שאין קיום המצוה תלוי בתקיעה כלל.

ולפ"ז נראה דמהא דסובר ר' זירא ר"ה כ"ט. דמשמיע בעי כוונה, יש להביא ראיה לחקירה הנ"ל, האם למ"ד מצות צריכה כוונה הוי כוונה דין במעשה, דהכוונה משוי ליה למעשה מצוה, או דלמא הוי כוונה תנאי בקיום המצוה. ולפי דרכינו ע"כ סובר ר' זירא דכוונה הוא דין במעשה המצוה, שהרי פירשנו דבעי כוונה להוציא כדי שהשומע יחשב כתוקע, ויוכל לקבוע שם המעשה. הרי דכוונה הוא דין במעשה מצוה. אבל אם נאמר דכוונה הוא רק תנאי בקיום מצוה, הדרא קושית האבן האזל לדוכתא, מ"ט בעינן כוונה להוציא, והלא מצות שופר הוא לשמע קול שופר, וא"כ תסגי כוונת השומע ול"ל כוונה להוציא.

ישוב הרמב"ם

ובזה שבנו לתרין שיטת הרמב"ם שמחלק בין מצוה לשופר, דמצוה לא בעי כוונה, ושופר בעי כוונה, וקשה הלא רבא הוה מצוה ושופר, ולית מאן דפליג עליה. אך לנ"ל ל"ק, כי הש"ס פריך פשיטא, ותירץ דסד"א לחלק בין מצוה לשופר. ולעיל פירשנו דבמצוה לא בעינן כוונה

תירץ דהא דלא נפיק ע"י חש"ו הוא משום דגנאי שיתקעו חש"ו להוציא את הרבים, ע"ש. גם השאג"א בס' ו' עמד בקושיא זו דאמאי לא יצא בתקיעת חש"ו, והוכיח דע"כ מצות שופר לא בשמיעה לחוד תליא אלא בתקיעה ובשמיעה.

ובשו"ת הרי צבי אור"ח ח"ב ס' פ"ה כתב לישב עצם קושית היום תרועה ושאג"א דאפילו אם נימא דהמצוה הוא השמיעה, מ"מ לא יצא ע"י תקיעת חש"ו, משום דקול שופר של חש"ו לא מקרי קול שופר של מצוה, אלא הוי קול פסול, וכתב שכן נראה כוונת הישועות יעקב ריש סימן תקפ"ט. וכ"כ החזו"א אור"ח ס' כ"ט.

אולם אכתי קשה, תינה דלא יצא אם תקע חש"ו משום דלא הוי קול של מצוה, אלא קול פסול, אבל אם תקע בר חיובא ונתכוין למצוה אבל לא נתכוין להוציא השומע, למה לא יצא השומע. והלא כיון דנתכוין למצוה, הוי קול שופר, והשומע יוצא בשמיעה, ול"ל כוונה להוציא, וכן הקשה האבן האזל, פרק ב' מהל' שופר הלכה ד'.

ובאמת יש כאן קושיא ממ"נ, אם המצוה הוא שמיעה, א"כ ל"ל כוונה להוציא. ואם המצוה הוא בתקיעה, א"כ הוי מצוה שבגופו, ואיך מהני שליחות.

והנראה לישב ע"פ מש"כ לעיל, דתקיעת שופר אם תקע לשיר לא מקרי תקיעה דמצוה, אלא קול שיר. לפ"ז אפ"ל דרק התוקע קובע שם המעשה אם הוא תקיעה של מצוה או תקיעה דשיר. כי רק היוצר הקול יכול לקבוע מהותו.

ובזה מיושב קושית היום תרועה ושאג"א מ"ט לא נפיק מחש"ו, דחש"ו אינם בני דעת ולא יכולים לקבוע שם המעשה לתקיע דמצוה.

ואכתי קשה קושית האבן האזל, אם שמע מבר חיובא, מ"ט בעינן כוונה להוציא, ולא סגי במה שהתוקע מכוין לצאת לעצמו, ועי"כ חל שם תקיעה דמצוה.

ונראה לאמר דהתוקע יכול לקבוע שם הקול רק לעצמו, אבל אין בכחו לקבוע לאחרים,

הכתב. ולכן פשיטא דצריך כוונה במגילה, ואין זה תלוי בפלוגתא בעלמא אם מצות צריכות כוונה. ורק בק"ש, דלא בעינן קריאה מתוך הכתב, סובר הגמרא שזה תלוי בפלוגתא אם מצות צריכות כוונה. וא"כ סתימת הש"ס לענין מגילה הוא סעד למה דחלק הרמב"ם להלכה בין מצה לשופר.

ומעתה מיושב היטב שיטת הרמב"ם, במצה, קריאת שמע ולולב פסק דמצות א"צ כוונה משום דלא בעינן כוונה לשוויה מעשה מצוה. כי אפילו לא כיון למצוה מקרי קריאה, נטילה ואכילה. משא"כ בשופר ומגילה בעי כוונה משום דבלי כוונה לא מקרי מעשה מצוה. ובשופר ה"ט, כי שם תקיעה שברים תרועה נתפס רק על תקיעה דמצוה. ובמגילה בעינן קריאה מתוך הספר, ולא מקרי קריאת הספר אא"כ הוי מעשה מצוה, ולכן בעי כוונה. והסוגיא בר"ה שמשוה שופר ומצה סובר דמצות צריכות כוונה היא דין בקיום מצוה, וא"כ אין מקום לחלק בין מצה לשופר, וזהו שיטת רבא, אבל הרמב"ם פסק כרב זירא דכוונה הוא דין במעשה מצוה, ושוב אין לדמות מצה לשופר וכנ"ל.

לשוויה אכילת מצוה, אבל בשופר בעינן כוונה דאל"כ מקרי תקיעה דשיר ולא תקיעה דמצוה. ורבא לית ליה האי חילוקא משום דאיהו סובר דהנידון דמצות צריכות כוונה היא רק בקיום מצוה ולא במעשה מצוה, וא"כ אין מקום לחלק בין מצה לשופר. ולכן סובר רבא דמאבוה דשמואל מוכח דתוקע לשיר יצא דומיא דכפאו ואכל מצוה. אבל הרמב"ם פסק כר' זירא דבעינן כוונת משמיע. ומזה מוכח דכוונה דשופר הוא דין במעשה מצוה, ושוב אין לדמות מצה לשופר וכפי חילוקא דההור"א, וע"כ לענין מצה פסק הרמב"ם כאבוה דשמואל, אבל לענין שופר פסק כר' זירא, וכמ"ש הר"ן.

ונראה להוסיף עוד מקור לשיטת הרמב"ם לחלק בין שופר למצה, דלענין ק"ש תנן בריש פרק שני דברכות, "אם כיוון לבו יצא", ודייק בגמרא ש"מ מצות צריכות כוונה. ואילו בריש פרק ב' דמגילה תנן "אם כוון לבו יצא", ולא דייק ש"מ מצות צריכות כוונה, והדבר צריך טעמא. ולשיטת הרמב"ם, כפי שבארנוה, אתי שפיר, דמגילה דמי לשופר, כי בלי כוונה לא מקרי מעשה מצוה, כיון דבעינן קריאה מתוך

שמחת פורים – בחיצוניות

...ונראה דשמחת פורים ושמחת יו"ט לאו בני בקתא חדא נינהו, דשמחת יו"ט הוא רגש דביקות כמ"ש הרמב"ן דקריאת הלל הוא בכלל שמחת יו"ט, והוא שמחה פנימית, ובזמן שבהמ"ק קיים אין יוצאין אלא בבשר קדשים שהוא פנימיות, שבחיצוניות אין הפרש בין בשר קדשים לבשר חולין, וכמו שהגיד כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה טעמא דאין מרקדין ביו"ט משום דריקוד הוא בחיצונות האברים ושמחת יו"ט היא בפנימיות, עכ"ד. אך שמחת פורים אינה כן, אלא כעין שהיתה הגזירה עליהם להשמיד להרוג ולאבד שהוא בחיצוניות האדם ונהפוך הוא, ע"כ השמחה הנצמחת מזה נמי צריכה להיות אף בחיצוניות האדם, וע"כ המצוה לבסומי בפורי' כדי שתהא ניכרת השמחה גם בחיצוניות, כאמרם ז"ל (עירובין ס"ה). משנכנס יין יצא סוד:

(שם משמואל פרשת תצוה – שנת תרע"ה)